

WOORD VOORAF

Bij de stichting van het *Kommetéét va Pikke Stijkès* werd als doel van de vereniging vooropgesteld de promotie van Tienen en het bewaren van het Tiens. Wat dat laatste betreft zou er geen enkel probleem zijn, zo werd ons verzekerd. Verschillende stadsgenoten hadden zich immers de laatste jaren intens bezig gehouden met het samenstellen van woordenlijsten, het opzoeken van uitdrukkingen, het bijeenbrengen van spreuken; kortom, alles wat dialect betreft, lag maar voor het rapen. De werkelijkheid was echter iets meer genuanceerd. Wellicht hebben een aantal individuen inderdaad belangrijke inspanningen gedaan, maar die reikten spijtig genoeg niet verder dan de eigen bureaulade.

Stadsgenoot André Swillen reageerde wel positief op onze oproep, al die inspanningen niet te laten verloren gaan. Wat de lezer vandaag in handen houdt, is het resultaat van jarenlang luisteren en noteren. Als kleinzoon van rond 1875 geboren Tienenaars, zoon van Tienenaars, en zelf geboren in Tienen op 17 september 1924, heeft hij nooit ergens anders gewoond, waardoor hij haast geen buiten-dialectische invloeden heeft gekend. Praktisch alle woorden, uitdrukkingen, namen, plaatsnamen, enz... kunnen dus als authentiek beschouwd worden. De voorkeur werd gegeven aan de uitspraak van Tienen-Centrum omdat die, over het algemeen genomen, de gangbaarste is. Er werd dus geen rekening gehouden met bepaalde uitspraakverschillen van bv. Grimde of Avendoren. Specifieke woorden van de fusiegemeenten werden niet opgenomen, omdat dat werkelijk te ver zou leiden en zodoende het gestelde doel zou voorbijschieten.

Wat de schrijfwijze betreft, werd taaldeskundige Frans van den Broeck bereid gevonden, een systeem te ontwikkelen dat in ruime mate voor iedereen aanvaardbaar kan zijn, ook voor niet-Tienenaars.

Dat het typ-, verbeter-, hertyp-, herverbeter- en herhertypwerk samen te vatten is als *laazewèèrek*, moge de eventuele fouten verklaren die door de samenstellers zelf op luide Tiense kreten van ontzetting zullen ontdekt worden. Hopelijk zal de belangstelling tot een tweede en verbeterde editie leiden.

Met de uitgave van dit werk wil onze vereniging niet de pretentie hebben, voor eens en altijd het 'correcte' Tiens te boek te stellen; daarvoor zullen de meningen, zoals steeds, zeer ver uiteen liggen, zowel inzake uitspraak, betekenis of schrijfwijze. Bedoeling is vooral, te zorgen voor een naslagwerk dat als basis kan dienen voor een paar gezellige gesprekken en - waarom ook niet? - voor oeverloze discussies of het nu zus-of-zo wordt gezegd, en of het nu dit-of-dat betekent.

Taal leeft, en al wat leeft, verandert en past zich aan. Dialecttaal kan dus nooit helemaal af zijn, maar iedere poging om ze te laten voortleven is toch maar mooi meegenomen.

Paul Luyckx
voorzitter

Bij de bewerking van André Swillens woordenlijst

Toen hij in de jaren 50-60 bij de toneelkring Volharding fungeerde als gewetensvol en betrouwbaar toneelmeester, kwam André Swillen over als een woordkarig, boordkeurig man. Veertig jaar later nam ik met enige verbijstering zijn magnum opus door, dat het Kommetéét va Pikke Stijkès als hemels manna in de schoot viel toen het, als altijd zwanger van geest en ideeën, een Tiens woordenboek wilde baren. Verbijstering, want in de 18e-19e eeuw had Tienen bekenderwijs een burgerij die onderling het (of een) Frans hanteerde en in de omgang met het "werkvolk" dialect; die inwoners die onder de term "het volk" vielen en niet meer dan een jaar of vier lager onderwijs hadden doorzeten, spraken alleen dialect. Uit een en ander volgt, dat dat dialect sterk "volks" gekleurd is, en je zou het een fijnbesnaard man als André Swillen niet nagegeven hebben, dat hij - om maar iets te noemen - zoveel gekruide, ja gepeperde manieren kende om de wereld kond te doen dat een vrouw ten val was gekomen en daarbij geen ondergoed had ten toon gespreid.

Het moge de lezer gerust(of teleur- ?)stellen, dat de bewerking beperkt bleef tot de spelling, en hier en daar wat toevoegsels of nuanceringen: indien een zo hooggekwalificeerd wetenschapper als een patholoog zich over andermans fecaliën buigt, moet een taalkundige niet bang zijn, "stront" in de mond te nemen. Het woord althans.

Spelling is een discutabele kwestie. Waar het Nederlands de drie verschillende klinkers van **kenteken** weergeeft met één enkele letter en **regeren**, tenminste wat het schriftbeeld betreft, laat rijmen met **zeveren**, daar worden de dialectschrijver al te gemakkelijk inconsequentie en eigengereidheid aangewreven.

Bij de bewerking zijn we wel één bepaald klinkerprobleem uit de weg gegaan. Bv. NL *lucht* verschijnt gewestelijk vaak als *locht*; in het Tiens heeft het een doffe à. Aldus ook *gezocht*, *kok*, *rok*, *sprokske* (= sprotje), *gekocht*, *gekocht* (= gekookt), *geplokken* (= geplukt), *nog*, *toch*, *zog*, *verknocht*, *rog*, *blok*, *knokken*, e.v.a. Zulke woorden spellen met het teken à zou de vervreemding té groot maken; *hèm ich noo tàch zeikes gi gekàkt spràkske loëte vàllen oep ménne nîefgekàchten ràk* ... Dat blijkt gewoon ondoenbaar. Nòg een speciaal symbool invoeren zou het leesbeeld nòg moeilijker maken. Omwille van de begripbaarheid hebben we *o* gespeld, temeer omdat er heel wat Tienenaars zijn die in zulke woorden inderdaad een *o* uitspreken. Stof tot discussie - dus tot leven!

Voor onderhavige uitgave is getracht, fonetisch hanteerbare eenheid te brengen in het over jaren gespreide monnikenwerk van iemand die van professie nu eenmaal geen taalkundige was, wat zijn verdienste er zeker niet geringer op maakt.

Frans van den Broeck

a. Klemtoon

De woordklemtoon wordt niet aangegeven, omdat de accenttekens gebruikt worden als fonetische indicatoren. Men moet er rekening mee houden, dat het Tiens zo lang door het Frans beïnvloed is (in garages zouden ze een kwarteeuw geleden nog vertwijfeld naar hun kop gepakt hebben als je van *de koppakking* sprak, en ook vandaag nog vervangen ze liever *de joint d'culasse*).

Waar ligt de klemtoon in bv. *velo*? Daar zijn twee aanwijzingen: 1) het is een vreemd woord en volgt dus het Frans, 2) het bevat de letter *e*, en het letterteken *-e-* draagt **nóóit de klemtoon**. Een woord als *tenè* (= welwel, of hierzie) kan dan ook alleen met de klemtoon op de *-nè* worden uitgesproken, ook door wie niet weet dat het het Franse *tenez* is.

b. Gewone klinkers

Het Tiens schuwt ten eerste de lengte niet; zijn lange vocalen zijn langer dan de Nederlandse, en daarom worden ze steeds dubbel geschreven met uitzondering van de *eu* in kennelijk Franse woorden, bv. in *de konteur vån den èllentrik*: *konteueur* zou visueel absurd zijn.

Klank	Tiens	Betekenis	Vergelijkbaar met			
			Nederlands	Frans	Duits	± Engels
<i>a</i>	<i>dak</i>	dak	-	<i>d'ac(cord)</i>	<i>Sack</i>	-
<i>aa</i>	<i>raat</i>	ruit	<i>raat</i>	<i>pâte</i>	<i>Rat</i>	-
<i>à</i>	<i>làt</i>	lat	donkerder dan <i>lat</i>	-	-	-
<i>àà</i>	<i>kààmer</i>	kamer	-	<i>quand</i> zonder neusklank	-	<i>calmer</i>
<i>e</i>	<i>de, nen</i>	de, een	<i>de, een</i>	<i>de, le</i>	-	<i>the, an</i>
<i>eu</i>	<i>deun</i>	dun	<i>een</i>	<i>de, le</i>	-	<i>the, an</i>

NB. *e* en *eu* zijn praktisch gelijkkluidend, maar het symbool *eu* wordt gebruikt voor klemtoondragende lettergrepen: *den Deunne* - NL *de Dunne*, d.w.z. Stan Laurel - bevat dus drie identieke doffe *e*'s, maar de klemtoon ligt uiteraard op *-deun*. Het Tiense teken *eu* spreke men **nooit** uit zoals het Nederlandse. Aan een Tiense *leut* beleeft niemand Nederlandse *leut(e)*, ook geen Duitse *Leute*.

De *e* die bij slordige sprekers vaak gehoord wordt tussen *r* of *l* en de aansluitende medeklinker in bv. *werk, schelm, melk, Dirk, wurm, kolk*, is systemisch in het Tiens en wordt dus altijd gespeld: *ich wèrrek oep mé wèèrek, schèllem, méllek, Dirrek, warrem, kollek*.

<i>é</i>	<i>béd</i>	bed	-	<i>bette</i>	<i>Bett</i>	<i>bet</i>
<i>êê</i>	<i>blêêf</i>	(ik) blijf	-	<i>Amblève</i>	<i>nähme</i>	-
<i>è</i>	<i>bèd</i>	plank (berd)	<i>bed</i>	-	-	<i>bat</i>
<i>èè</i>	<i>mèèn</i>	(ik) meen	-	<i>main</i> , zonder neusklank	-	-

NB. De klank van het NL *weet steeds* komt in het Tiens niet voor. Men dient bv. *problèêm* te zeggen.

<i>i</i>	<i>mins</i>	mens	<i>min</i>	-	-	<i>mince</i>
<i>o</i>	<i>bot</i>	bot	<i>bot</i>	-	-	-
<i>oo</i>	<i>boot</i>	bout	-	-	-	<i>bought</i>

NB. De ronde *o* van NL (geen Hollands!) *boot*, Fr. *beauté*, Du. *Boot* komt in het Tiens niet voor.

<i>oe</i>	<i>moete</i>	moeten	<i>moeten</i>	<i>mou</i>	<i>muss</i>	-
<i>u</i>	<i>menu</i>	menu	<i>menu</i>	<i>menu</i>	<i>Menü</i>	-

c. Tweeklanken

- aaĵ** als in *braai* (= voetpad) klinkt als NL *aaï*.
- aaĵ/aaĵ** zie f. hieronder.
- éa** als in *méa* (= mijden) klinkt als in Latijn *mea culpa*.
- éë** als in *géëf* (= geef, gaaf) klinkt als Tiense *é* plus doffe *e*.
Tussen beide kan een lichte *j* hoorbaar zijn. Vergelijkbaar met Eng. *there*.
- ei** als in *zein* (= zenuw) klinkt meer als in Eng. *design* dan als Du. *sein*.
Léon Rubbens gebruikt (ook) *ij*; hier is voor *ei* gekozen, omdat de klank in kwestie meestal overeenstemt met een (lange) *e* in het Nederlands, zoals bv. in *zeikes/zeker(s)*, *geschreive/geschreven*, terwijl een Nederlandse *ij* vaak overeenstemt met een Tiense *êê*: *blêève/blijven*, *lêêf/lijf*, *spêêt/spijt*.
- îe** als in *Tiene* (= Tienen) is dé struikelsteen voor vreemdelingen.
Men zegge enkele keren NL *te jong ne vent nemen* en probeer dan abrupt na de *j* te stoppen en door te gaan met *ne*. In het beste geval zal het erop lijken zoals een haas op een konijn.
- ieë** als in *rieën* (= reen, rooilijn) klinkt als NL *(Ma)rie'n, knieën*.
- oa** als in *koat* (= kaart) is een Tiense *o*, eventueel een vage *w*, en een Tiense *a*.
- oë** als in *woëd* (= woord) is een Tiense *o*, gevolgd door een *e*.
Tussen beide kan een lichte *w* hoorbaar zijn.
- oeë** als in *doeët* (= dood) klinkt als NL *doe het*.
Tussen *oe* en *e* mag vaag een *w* hoorbaar zijn.
NB. Let in de lectuur goed op het verschil tussen beide.
Een *poët* is een poort, een *poeët* is een poot of wortel (geen *wattel*, maar het vergrootwoord van *worteltje*).
- oew** als in *nen hoewp spoewke* (= een hoop spoken) klinkt ongeveer als de *o* van het beschaafde Engels in *hope, spoke*. Zeg NL *(d)e w(et)*.
- uë** als in *uërke* (= oortje), *geluëve* (= geloven) klinkt als in NL *(heeft) u ee(n) bril?*.
Tuërke (= Arthuurtje) heeft veel weg van een Duits *Türchen*.
Tussen *u* en *e* mag vaag een *j* hoorbaar zijn.
- ui** als in *huireke* (= hoorntje, puntzakje), *Luive* (= Leuven) klinkt als de Duitse *eu*, in *heute, Leute*.
- uj** als in *dujvel* (= duivel), *ujle* (= jullie) is hetzelfde als de *oei* van *moei* (= moe) of *goei* (= goede). Het klinkt als kort uitgesproken Eng. *boy*. We veroorloven ons die inconsequentie, en spellen alleen *oei* waar het Nederlandse woord een *oe* heeft (maar wel bv. *zuĵt* ondanks NL *zoet*, omdat Zuid-NL veelal *zuut* heeft, vgl. Zutendaal, of Leuvens *zuut* in Zoet Water).

d. Drieklanken

- oaj** als in *moaj* (= made, larve) bevat een Tiense *o*, dito *a*, en een *j*.
Tussen *o* en *aj* kan een lichte *w* hoorbaar zijn.
- oeëĵ** als in *stroeëĵ* (= stro) klinkt als in NL *(de m)oeëĵ(ongen)*.
Tussen *oe* en *ej* kan een lichte *w* hoorbaar zijn.
- oëĵ** als in *koëĵ* (= kwade) heeft een Tiense *o*, eventueel een lichte *w*, een doffe *e* en een *j*.
NB. Let in de lectuur goed op het verschil tussen beide.
Een *toëĵ toeëĵ* is een taaie (maar aantrekkelijke) meid.

e. Medeklinkers (zie ook f. hieronder)

De Tiense consonanten verschillen wezenlijk niet van de Nederlandse. Men moet wel rekening houden met het volgende.

1. Wanneer in deze uitgave enkele keren de *c* (als *k*-klank) gebruikt wordt, is het ons te doen om de herkenbaarheid van Franse leenwoorden. Daarentegen spelt André Swillen *sirrek* voor *cirque* = *circus*, en *we treden hem in dat fonetisch opzet bij*.
2. **De *h* wordt wel geschreven, maar nooit aangeblazen; ze functioneert evenmin als een Duitse Knacklaut.** Ze heeft nooit meer dan de helft gehoord wordt *z'hei noeët ni mieër as d'halleft g'huëd*.
3. De *q*, *x* en *y* zijn weggelaten om fonetische redenen.
4. *nj* heeft dezelfde waarde als de Nederlandse in woorden als Spanje.
5. Het Tiens is een geciviliseerd dialect; het heeft een gebrouwde *r*, hetzij een huig-*r*.

f. Over de *g*, *ch*, *sch* en *k*.

In *schelms giechelende kieken* worden de vetjes **palataal** uitgesproken: vooraan in de mond, met de articulatiestand die past bij de klinkers *i*, *é*, *u(i)* en *eu*. **Gutturaal** klinken ze in *goochem schaterende koks*. In het Tiens zijn ze vaak palataal in abnormaal lijkende situaties.

1. In de eindpositie: NL *buik* wordt Tiens *baak* met eveneens palatale *k*; om die te kunnen vormen, schakelt de mondstand van de *aa* flitssnel over naar die van een (niet uit te spreken) *i*. Voor die gevallen gebruiken we hier *ai* of *aaï*: in *en staik vloaj* wordt *aik* uitgesproken als in NL *staketsel*, Fr. *maquette*. In *ne staaiker* hoort u de klankcombinatie van NL *nu sta'k er*. Een kleine baan, *bainke*, rijmt absoluut niet met *banke*; wie loopt te *manke*, trekt eenscheef *mainke* (= mondje).
2. In beginpositie: NL *schuiven* beantwoordt aan het Tiens *sch'aave*: met een nageplaatste apostrof duiden we hier aan dat een *g*, *ch*, *sch* of *k* palataal moeten klinken; we doen dat echter alleen waar nodig is. In *schiete* is dat niet nodig, in *kerrek* evenmin.

Een paar verwarrende voorbeelden mogen duidelijkheid brengen:

- In klassieke Franse *wc's* moet je in *e kaikke kakke*: NL *in een kotje (gaatje) kakken*. Maar *wad e vaal koksken* (klinkt als *kàkske!*) *heit do in het k'aikske dà kakske gezèt*, dus *wat voor een vuil kokje heeft daar in het keukentje dat kakje gezet?*
- NL *gehad* stemt overeen met de bizar aandoende vorm *ghàd*: de *h* wordt niet aangeblazen, de *g* past zich aan de *à* aan, en het woord klinkt net hetzelfde als *gât* (= gat).
- Vergelijk *ne schavaat* (= een schavuit) *ne sch'aavaat* (= een schuif-uit).
- De apostrof wordt uiteraard ook gebruikt als weglatingsteken waar dat duidelijk is. Wanneer *ge* (= *ge*, *je*, *u*) vóór een klinker staat, blijft de *g* altijd palataal. Vgl. *Dà g'àpe vàn oech, hè!* (= dat gegaap van u, he!) met *dà g'àpestreiken aathalt* (dat ge apenstreken uithaalt). Vgl. *Heum go veur doktour* (=hij gaat voor dokter; *go veur* klinkt hier als *goffer*, zie trouwens **g.** hieronder) met *g'offert oech oep*.

g. Assimilatie

Met althans een paar principes moet de vreemdeling rekening houden.

1. Enerzijds wordt de *t*-uitgang van het werkwoord als *d* uitgesproken vóór een klinker (of *h*): *wilt heum ni?* klinkt als NL. *wildem ni?* Zo wordt *got heum* (= gaat hij) gezegd als *goddem*, en *gëft huur* (= geeft haar) als *gévduir*; *heit eure pàà* klinkt als *eiderepàà*. We spellen de grammaticale *t* waar ze - stemloos of stemhebbend - hoorbaar is (zelfs in *ze wéd't* = ze wordt, om geen slechte voorbeelden in het Nederlands in de hand te werken!), maar ze klinkt dus vaak als een *d*.

2. Anderzijds wordt een stemhebbende beginmedeklinker stemloos onder invloed van de wéggeassimileerde *t*: *heum/got/veur doktour* zou in deze uitgave worden geschreven als *heum go veur doktour* en uitgesproken als *em goffer doktour*. Of bv. *go ge mei* (= gaat ge mee) moet als *go che mei* (*che* uiteraard als *ch'e*) klinken, *Jàn hei gèère* (= Jan heeft graag) als *jànneich'èère*. Zo ook *lot dà zén* (= laat dat zijn), dat klinkt als *lottàssén*.

3. *Wàt* en *dàt* en *ni(e)t* worden als *wàt* en *dàd* en *nid* gespeld waar ze, vóór een beginvocaal, zo klinken: *wàd eit heum* (= wat heeft hij) klinkt als *wàdeidem*, en als *wà* en *dà* als ze daartoe beperkt zijn: *wà kwàmp heum doew'n?* Staat *wàt* of *dàt* vóór een stemhebbende medeklinker, dan speelt de harde assimilatie: *wàt doë gebuit* (= wat daar gebeurt) klinkt als *wàttoë*.

4. Het Tiens kent geen uitgangs-*n*: *Ons gebujre koume koate* (= onze burens komen kaartspelen). In de zin wordt niettemin een verbindings-*n* uitgesproken vóór een beginklinker, en we spellen die omwille van de uitspraak. Dus: *dêê mánneñ hèmmeñ hoenger* (= die mannen hebben honger), *Jommeñ és ginnen aatgesprouken onnuëzelen aabe, mà ne geluëntigen eizel* (= Guillaume is geen uitgesproken onnozele uil, maar een gloeiende ezel; waarmee niet bedoeld wordt dat hij bronstig is).

h. Een paar oefenzinnetjes

De zin van de volgende zinnen is misschien onzinnig (of onzindelijk), maar het gaat om de opeenstapeling van gelijkaardige struikelstenen.

In dà straike plaikt Waikke zé maikke flaikkés (= in dat straatje plukt Françoiske z'n meisje fluitjes).
In de liegte vâ Tiene liete ze lieters bîer in den dieperik giète (= in de laagte van Tienen lieten ze liters bier in de dieperik gieten).

In Stàðf zén àà schàà valt gin kààr ààre te rààpe (= in Gustaaf zijn oude schoorsteen valt geen eieren te rapen).

Mén snei petei leit teige Mein huire kàffei in Fei zén cafei (= mijn snee pastei ligt tegen Philomeen haar koffie in Felix z'n café).

Den dujvel stujt oep ruzze tasse goei gebujre pujr veur ne mujr (= de duivel stuurt aan op ruzie tussen goede geburen puur wegens een muur).

Déan tèppe vâ Jèfheit e mès èn 'n flès èn e zwèt tèkke in zén rèchte tès (= die sufferd van Jef heeft een mes en een fles en een zwart fopspeentje in zijn rechter broekzak).

Géft Ménke dirékt zés lékskes vét, dà z'e békken ét (= geef Philomeentje direct zes beetjes vet, opdat ze 'n beetje eet).

De faktuir èn ne luijder kuiden huur vuirduir (= de postbode en een leurder keurden haar voordeur).

Doewt dêê verroewselde kàmpernoewle vàn ménne stoewl of ge krêégt ménne voewt oep eur smoewl (= doe die verroeste kampernoelen van mijn stoel, of je krijgt mijn voet op je smoel).

Tuërke tuént nid huëftig dàd heum ni geluëntig geluëvig en és (= Tuurke toont niet erg dat hij niet gloeiend gelovig is).

Zoe 'n roeëj toeëj in huire bloeëten én noeët ni schoeën, zeit déan doeër vàn ne pestoeër (= zo'n rode meid in haar blootje is nooit mooi, zegt die pester van een pastoor).

Dêê woëj moëjt bé ne koëjen droëj van huur broëje (= die zottin maait met een kwade draai van haar kuiten)

Habeat sua fata libellus. 't Es t'houpe dàt dà beukske noo goewd zénne wèg vingt.